فصلنامه علمی (مقاله علمی - پژوهشی) پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال دهم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۹، صص ۳۱۳ - ۲۹۷

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۱۰۰۳۰۱۰

حکمرانی مطلوب زیست محیطی و توسعه پایدار

علی فقیه حبیبی[۱]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۹/۲۹

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

چکیده

حاکمیت محیطی موضوع نوشته‌های علمی متعددی بوده است و این مفهوم در حال حاضر به طور محکم هم در بین‌المللی تثبیت شده است. و قوانین داخلی با این حال، تصمیمات زیست محیطی مدیران به طور مداوم به چالش کشیده می شود، که نشان می دهد تصمیمات آنها همیشه به حکمرانی زیست محیطی خوب منجر نمی‌شود. حکمرانی خوب زیست محیطی برای دستیابی به توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست ضروری است. این ابزار مهمی برای کاهش تنش ها در داخل و بین کشورها در استفاده از منابع طبیعی است، بنابراین به ایجاد اعتماد و اطمینان در همه سطوح و در نتیجه تقویت امنیت کمک می کند. هدف سازمان امنیت و همکاری اروپا با ترویج حکمرانی خوب محیطی، حمایت از کشورهای شرکت کننده در تقویت مقامات ملی و توانمندسازی جامعه مدنی است.

این مقاله به دنبال تحلیل تصمیم‌گیری حکمرانی خوب در زمینه زیست‌محیطی از طریق درک و تفسیر رابطه بین حکمرانی زیست‌محیطی خوب است. در تلاش برای درک روشی که دادگاه های ما تصمیمات محیط زیستی مقامات را ارزیابی می کنند، قوانین مورد اخیر را به طور انتقادی ارزیابی می کند.سوال اصلی این است که توسعه پایدار چه نقشی در اطلاع رسانی تصمیمات برای حکمرانی خوب زیست محیطی ایفا می کند.

واژه‌های کلیدی: قانون محیط زیست، حاکمیت محیطی، توسعه پایدار، تصمیم گیری زیست محیطی، حکمرانی خوب

۱. دانشیار گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب، تهران، ایران. faghih.habibi@gmail

Copyright © 2010, SAIWS (Scientific Association of Islamic World Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

مقدمه

حاکمیت محیطی خوب برای دستیابی به استفاده پایدار از منابع و حفاظت از کیفیت محیطی ضروری است. برای دستیابی به این امر، نیاز به یک سیستم کاری شفاف و خوب از موسسات، سیاست‌ها و برنامه‌های زیست‌محیطی که به خوبی کار می‌کنند، وجود داشته باشد که به طور فعال مردم را در تدوین و اجرای آنها مشارکت دهد. بنابراین، حکمرانی خوب زیست محیطی به حکمرانی خوب کمک می کند و بخشی از آن است، و جزء ضروری توسعه پایدار است. حاکمیت زیست محیطی موثر برای ترویج توسعه پایدار در زمینه های مختلف ضروری است. زیربرنامه حاکمیت زیست محیطی به دولت ها در به دست آوردن اطلاعات زیست محیطی برای تصمیم گیری، تقویت همکاری های زیست محیطی جهانی و منطقه ای، توسعه و به کارگیری قوانین محیط زیست ملی و بین المللی، پیشبرد اجرای ملی و منطقه ای اهداف زیست محیطی، و ایجاد پل ارتباطی با گروه ها و دولت های اصلی در توسعه سیاست ها و ایجاد پل ارتباطی با دولت ها کمک می کند. فرآیندهای پیاده سازی UNEP از فرآیند منطقه ای برای جلب توجه کشورها به مسائل زیست محیطی جهانی حمایت می کند و همچنین از مناطق برای جلب توجه جهانی مسائل زیست محیطی ملی و منطقه ای به توجه جهانی حمایت می کند. UNEP از مجامع وزیران منطقه ای در زمینه گفتگوهای سیاسی و تبادل و توسعه مواضع مشترک منطقه ای حمایت می کند. تمرکز همچنین بر تقویت ظرفیت‌ها برای جریان اصلی پایداری محیط زیست در توسعه پایدار ملی مانند UNDAF، فقر و ابتکار محیط‌زیست (PEI) است. (translate,2020: 3)

محیط زیست در دو مفهوم بکار برده می‌شود یکی مفهومی‌که از علوم طبیعت ناشی می‌شود وتحت عنوان «محیط زیست طبیعی» معرفی شده ودیگری در تعامل باسازوکارهای انسانی است که با عنوان «محیط زیست انسانی» از آن نام برده می‌شود وهر دو عنوان فوق طیف گسترده‌ای از موضوعات مختلف راتحت پوشش خود دارد (یوسف وند، ۱۳۸٦: ۸) محیط زیست به معنای عام شامل کل منابع طبیعی تجدید شونده شامل جنگلها، مراتع، منابع آبی و.... بوده وطیف وسیع وگسترده‌ای از تعاریف تخصصی مربوطه را در بر می‌گیرد که همین امر در تفسیر ماهوی مربوطه به معنای قانونی محیط زیست اشکال‌هایی را به وجودآورده چرا که همین متن حقوقی محیط زیست را به صورت جامع ومانع تعریف نکرده

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

است وقوانین موجود تعریفی از آن ارائه نداده‌اند بلکه در آنها از محیط زیست در رابطه با سه عنصر طبیعت، منابع طبیعی، شهر و مناظر سخن گفته است که در این راستا می‌توان به برخی از قوانین و مقررات موضوعه مانند قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگلها و مراتع کشور، قانون شکار و صید، قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا، قانون شهرداری و.... اشاره نمود (عمید، ۱۳۷۱: ۱۳۹٤) با توجه به سیمای متنوع سطح کره خاکی و نیز طیف وسیع مسائل زیست محیطی، بایستی سعی گردد، تا تعاریفی کاربردی برای محیط زیست ارائه شوند

این چالش‌ها برای تصمیم‌گیری زیست‌محیطی این پتانسیل را دارند که به الزامات حکمرانی خوب مانند شفافیت و پاسخگویی کمک کنند، زیرا نه تنها محتوای تصمیم‌ها، بلکه فرآیند و رویه‌های دنبال‌شده را نیز برجسته می‌کنند، به‌ویژه موضوع مشورت با طرف‌های ذینفع و متاثر. در عین حال، این چالش‌ها نگرانی گسترده‌تری را ایجاد می‌کنند، زیرا انتخاب‌های ارزشی مورد استفاده مقامات در تصمیم‌گیری را برجسته می‌کنند. اینها اغلب انتخاب هایی هستند که به نظر می رسد ملاحظات اقتصادی یا توسعه وسیع تری را به قیمت از دست دادن محیط زیست بالا می برند.

این سوال بیشتر را مطرح می کند: تصمیماتی که حاکمیت محیطی خوب را تقویت می کند چگونه اتخاذ می شود؟ انتخاب‌های ارزشی زیربنای این تصمیم‌ها چیست و توسعه پایدار چه نقشی در اطلاع‌رسانی به تصمیم‌گیری برای حکمرانی خوب زیست‌محیطی دارد؟ این مقاله به دنبال تجزیه و تحلیل تصمیم گیری حکمرانی خوب از طریق درک و تفسیر رابطه بین حکمرانی زیست محیطی خوب و توسعه پایدار است.

تعریف محیط زیست:

محیط زیست عبارت است از محیطی که فرایند حیات را فراگرفته و با آن بر هم کنش دارد. محیط زیست از طبیعت، جوامع انسانی، و نیز فضاهایی که با فکر و به دست انسان ساخته شده‌اند، تشکیل یافته است و کل فضای زیستی کره زمین، یعنی زیستکره (بیوسفر) را فرا می‌گیرد.

محیط زیست از آب، هوا، خاک، انرژی و موجودات زنده تشکیل شده است. پایه‌های

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

شناسایی این محیط زندگی، علوم فیزیک، شیمی، زیست شناسی، ریاضی و فنی و مهندسی هستند گر چهار مولفهٔ تشکیل دهنده زیست محیط یعنی هوا، آب، خاک و صوت را به خاطر اهمیت آنها در روند زندگی موجودات زنده به خصوص انسان مؤکداً مورد بررسی قرار داده و به مخاطرات و آلودگی‌های این چند پارامتر بپردازیم قطعاً به بیراهه نرفته‌ایم. به طور کلی، آلودگی عبارتست از هر گونه تغییر در ویژگی‌های اجزای تشکیل دهندهٔ محیط، به طوری که استفاده پیشین از آنها ناممکن شود و به طور مستقیم یا غیرمستقیم حیات موجودات زنده را به مخاطره اندازد. آلاینده‌ها معمولاً در اثر فعالیت انسان پدیده آمده و همراهان دائمی جوامع پیشرفته بشری می‌باشند. افزایش جمعیت، درآمد سرانه، پیشرفت فن آوری و بالابردن استاندارد زندگی از عوامل مهم افزایش آلاینده‌های محیط زیست به حساب می‌آیند(دبیری، ۱۳۷۵: ٦-۹)

بحث در مورد روابط انسان و طبیعت یک بحث قدیمی است. آیا انسان برای این خلق شده است که بر طبیعت غلبه کند، آقا و صاحب آن شود یا اینکه به دلیل جنگ علیه طبیعت، دیوانه است. مدت‌های مدیدی چنین می‌اندیشیدند که طبیعت با نیروی فوق‌العاده تصفیه کننده و تنظیم کننده‌اش، تعرضات انسان را هضم خواهد کرد و کشفیات علمی زیانهای احتمالی پیشرفت را خنثی خواهد نمود، جهان افسار گسیخته است. جمعیت، جنگل‌زدایی و مصرف انرژی با خطر برهم زدن نظم موزون و شگفت‌انگیز مکانیزم جهان، سرعت می‌گیرند. یک سرود محلی فرانسوی چنین می‌گوید: آسیابان تو در خوابی، آسیابت خیلی تند می‌چرخد.

تشدید مشکلات زیست محیطی از سال ۱۹۷۰ میلادی، متخصصین سازمان ملل متحد را وادار کرد که فعالیت گسترده‌ای را با ابعاد سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و فنی انجام دهند، بطوریکه ابتدا در سال ۱۹۷۲ کنفرانسی با عنوان «انسان و محیط زیست» در استکهلم سوئد و بعد در سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو برزیل با عنوان «سران زمین» برپا گردید. اولین اصل بیانیه ریو چنین بود: «انسان محور اصلی توسعه پایدار و شایسته برخورداری از زندگی سالم، پربار و هماهنگ با طبیعت است» و اصل ۲۵ این بیانیه به صراحت چنین می‌گوید: «صلح، توسعه و حفاظت از محیط زیست لازم و ملزوم در راستای کمک به حفظ محیط زیست کنوانسیون‌های متعدد بین المللی از جمله کنوانسیون وین در مورد حفاظت از لایه ازن، کنوانسیون تغییرات آب و هوا و کنوانسیون بین المللی آمادگی، مقابله همکاری در برابر آلودگی نفتی. ... به اعضای اکثر ممالک دنیا رسیده است.

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

که تقریباً در تمامی آنها جمهوری اسلامی ایران عضویت دارد. با همه این ضوابط بین المللی و تلاشهای دفتر برنامه ریزی محیط زیست ملل متحد (UNEP)، جهان نه تنها قادر به کاهش اثرات مخرب انسانی بر محیط زیست در چند سال گذشته نبوده است بلکه مسائل حاد جدیدی مانند آلودگی شدید جو، کاهش تنوع زیستی، تخریب لایه ازن، پدیده گلخانه‌ای گرم شدن کره زمین و بروز تغییرات جدی در سیستم‌های اقلیمی نیز به مشکلات پیشین افزوده شده است(ثابتی، ۱۳۸۰: ۹-۱٤)

حاکمیت محیطی خوب بخشی از تعهدات سیاسی سازمان امنیت و همکاری اروپا بوده است که از قانون نهایی هلسینکی در سال ۱۹۷۵ شروع شده است. چندین سند کلیدی دیگر به صراحت به حکمرانی خوب در مسائل زیست‌محیطی اشاره دارند، مانند سند هلسینکی ۱۹۹۲ ، سند استراتژی سازمان امنیت و همکاری اروپا در سال ۲۰۰۳ برای ابعاد اقتصادی و زیست‌محیطی ، اعلامیه مادرید در مورد محیط‌زیست و امنیت در سال ۲۰۰۷، تصمیم شورای وزیران محیط‌زیست در سال ۲۰۱۳. رد پای فعالیت های مرتبط با انرژی در منطقه OSCE و تصمیم شورای وزیران بازل در سال ۲۰۱٤ در مورد افزایش کاهش خطر بلایا .

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

کنوانسیون هلینسکی:

کنوانسیون حفاظت از محیط زیست دریایی منطقه دریای بالتیک – که به عنوان کنوانسیون هلسینکی نیز شناخته می شود – در ابتدا در سال ۱۹۷٤ توسط همه کشورهای ساحلی دریای بالتیک امضا شد و به دنبال رسیدگی به چالش های زیست محیطی فزاینده ناشی از صنعتی شدن و سایر فعالیت های انسانی بود. تأثیر شدیدی بر محیط زیست دریایی دارد.

کنوانسیون هلسینکی شامل حفاظت از دریای بالتیک در برابر همه منابع آلودگی از زمین، هوا و دریا است. همچنین امضاکنندگان را متعهد می‌کند که اقداماتی را در خصوص حفظ زیستگاه‌ها و تنوع زیستی و استفاده پایدار از منابع دریایی انجام دهند.

این کنوانسیون کل منطقه دریای بالتیک، از جمله آب های داخلی و همچنین آب خود دریا و بستر دریا را در بر می گیرد. همچنین اقداماتی در کل حوضه آبریز دریای بالتیک برای کاهش آلودگی زمینی انجام شده است.

کنوانسیون هلسینکی در سال ۱۹۹۲ به روز شد تا تغییرات ژئوپلیتیکی و چالش های

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

نوظهور محیطی در منطقه را در نظر بگیرد.این کنوانسیون هر زمان که لازم بداند اصلاح می شود، مانند پیگیری تحولات در قوانین بین المللی محیط زیست و دریایی. آخرین اصلاحیه کنوانسیون در ۱ ژوئیه ۲۰۱٤ لازم الاجرا شد.(https://helcom-fi.translate.goog/about-, 2009)

سازمان امنیت و همکاری اروپا :

سازمان امنیت و همکاری اروپا یک نهاد امنیتی منطقه ای است که ۵۷ کشور در سراسر اروپا، آمریکای شمالی و آسیا را در بر می گیرد. این سازمان از یک بدنه دوران جنگ سرد تشکیل شد که به دنبال تسهیل گفتگو بین اروپا و بلوک کمونیستی بود و امروز نقش پیشگیری از درگیری و حفاظت از دموکراسی را ایفا می کند. قبلاً در سال ۱۹۹۷، زیر مجموعه ای تأسیس شد که به دنبال ارزیابی خطرات امنیت محیطی بود.

اعلامیه مادرید OSCE در سال ۲۰۰۷ در مورد محیط زیست و امنیت تهدید تغییرات آب و هوایی را به رسمیت شناخت. از آن به بعد، سازمان امنیت و همکاری اروپا شاهد تشکیل گروه های حمایتی (مانند گروه دوستان محیط زیست سازمان امنیت و همکاری اروپا) بوده است که ارتباط بین تغییرات آب و هوایی و امنیت را تشخیص می دهند و پروژه ای را راه اندازی کرده اند که به دنبال ترسیم نقاط حساس امنیت آب و هوا در سراسر جهان است.

سازمان امنیت و همکاری اروپا همچنین کنفرانس هایی در مورد تغییرات آب و هوایی و مراکزی در کشورهای شرکت کننده راه اندازی کرده است که به دنبال تقویت گفتگو در مورد چالش ها و درگیری های زیست محیطی هستند(.www-planetarysecurityinitiative-org translate.,2018)

-کشورهای مدیترانه ای در مورد امنیت محیطی در OSCE و کارگاه ناتو :

سیاست گذاران، دانشمندان و کارشناسان منطقه مدیترانه در این کارگاه دو روزه شرکت می کنند که ارتباط بین کمبود آب، تخریب زمین و بیابان زایی از یک سو و امنیت از سوی دیگر را ارزیابی می کند. شرکت کنندگان در مورد نقش خاصی که سازمان امنیت و همکاری اروپا، ناتو و سایر سازمان ها می توانند در تقویت امنیت محیطی در منطقه مدیترانه ایفا کنند، بحث خواهند کرد.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

سیاست گذاران، دانشمندان و کارشناسان منطقه مدیترانه در این کارگاه دو روزه شرکت می کنند که ارتباط بین کمبود آب، تخریب زمین و بیابان زایی از یک سو و امنیت از سوی دیگر را ارزیابی می کند. شرکت کنندگان در مورد نقش خاصی که سازمان امنیت و همکاری اروپا، ناتو و سایر سازمان ها می توانند در تقویت امنیت محیطی در منطقه مدیترانه ایفا کنند، بحث خواهند کرد.

در حالی که ناتو بحث در مورد بیابان زایی و امنیت را آغاز کرد، سازمان امنیت و همکاری اروپا یکی از اولین سازمان های بین المللی است که بر تأثیر تهدیدات زیست محیطی بر امنیت تمرکز کرده است. ریاست اسپانیا OSCE این تعهد را در شورای وزیران اخیر نشان داد که بیانیه مادرید در مورد محیط زیست و امنیت را تصویب کرد. این کارگاه بر اساس جلسه قبلی با عنوان «بیابان زایی در منطقه مدیترانه – یک مسئله امنیتی» است که توسط کمیته علمی ناتو در والنسیا در سال ۲۰۰۳ سازماندهی شد.(www-nato-int.translate.goog/ docu,2019)

-شش اهرم برای عمل برای حفاظت از محیط زیست:

۱-قوانین:

قانون مربوط به مؤسسات ناسالم یا خطرناک به سال ۱۹۱۷ برمی‌گردد. قوانین متعدد جالب توجه در زمینه‌های مختلف مربوط به محیط زیست پایه گذاری شده است، بویژه قوانین ۱۹۶۱ و ۱۹۸۰ در مورد آلودگی آب، ۱۹۷۵ در مود فضولات، ۱۹۸۵ در مورد کوهستان، ۱۹۸۶ در مورد ساحل دریاها ۱۹۸۷ در مورد خطرهای جدی دیگر. اگر این قوانین به نحو احسن اجرا شوند و میان مجریان قوانین همکاری و هماهنگی وجود داشته باشد، می‌توان تا حدودی به حفظ محیط زیست امیدوار بود.

۲-.انگیزه‌های اقتصادی یا مالیاتی:

چهار نوع انگیزه اقتصادی مالیاتی به اجرا در آمده‌اند. وضع مالیاتی برای جریمه کردن کالا یا فعالیت‌هایی که برای محیط زیست نامساعد هستند، کاهش مالیات یا پرداخت سوبسید برای کالاهایی که از آلودگی محیط زیست می‌کاهند مانند بنزین بدون سرب و انگیزه‌های دیگر.

۳.شهروندان و انجمنهای فعال

دولت یا اجتماعات محلی ممکن است در وظیفه خود در حفاظت از محیط زیست اشتباه

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

کنند. یا کم‌کاری کنند. بنابراین در صورت فقدان دولت قدرتمند شهروندان خودشان باید بسیج شوند تا بتوانند از محیط زیست حمایت کنند.

آموزش محیط زیست: قوانین مالیات‌ها، نمی‌توانند شهروندان را مجبور به محترم شمردن محیط زیست کنند. مگر آنکه این احترام از طریق آموزش به آنها القا شود.

٤-تحقیقات علمی

مسلماً، فقدان اطمینانهای علمی، مسئولین سیاسی یا اقتصادی را از اتخاذ تصمیم‌ها و ازپیش بینی نامعلوم، معاف نمی‌کند. تحقیق علمی مربوط به محیط زیست بسیار ضعیف است. دو کشور متحده آمریکا و آلمان ٦٠ درصد از تحقیق جهانی در زمینه محیط زیست را به خود اختصاص می‌دهند. در سطح اروپا بسیاری از برنامه‌های جامعه اقتصادی در مورد محیط زیست است.

٥-اقدام بین المللی:

زمین یکی است اما جهان چنین نیست. این فرمول یادآوری می‌کند که بشر کشتی‌سوار است. اما به تعداد دولتها، کاپیتان وجود دارد. به لطف خدا، ضرورت همکاری بین‌المللی در آغاز قرن ٢١، تشدید شده است.

مراجع قضایی بین المللی به خصوص دیوان بین المللی دادگستری به عنوان معتبرترین نهادهای رسمی بررسی و تبیین قواعد حقوقی، عملکردشان همواره گنجینه‌ای ارزشمند در قلمرو شناسایی و احراز قواعد حقوق بین الملل عرفی بوده است. اصطلاح رویه قضایی اگر بدون قید و به طور مطلق استعمال شود مقصود مجموع آرای قضایی است، ولی به معنی خاص خود در جایی به کار می‌رود که محاکم یا دسته‌ای از آنها در باب یکی از مسائل حقوقی روش یکسانی در پیش گیرند و آرای راجع به آن مسئله چندان تکرار شود که بتوان گفت هرگاه آن محاکم با دعوایی روبرو شوند، همان تصمیم را خواهند گرفت. رویه قضائی به همین معنی است که از منابع حقوق به شمار آمده است. (کدخدایی، زرنشان، ١٣٩٢: ٦-١٠)

-حاکمیت برای محیط زیست:

اهمیت محیط زیست موجب شد که مجمع عمومی در سال ١٩٦٨ براساس توصیه شورای اقتصادی و اجتماعی تصمیم به برگزاری اولین کنفرانس ملل متحد در مورد محیط زیست

فصلنامه علمی -پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

انسانی گرفت. کنفرانس ۱۹۷۲ استکهلم شاخص ترین و مهمترین فعالیت سازمان مللمتحد در زمینه محیط زیست انسانی بود.

یکی از دستاوردهای این کنفرانس آشکار کردن ارتباط حفاظت از محیطزیست با مفهوم توسعه بود. کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه نیز حفظ و حمایت از محیط زیست را مستلزم توسعه جوامع انسانی و برطرف نمودن موانع توسعه کشورهای در حال توسعه دانسته و کمیسیون برانت لند در حقیقت مقدمات برگزاری بزرگترین کنفرانس سازمان ملل در خصوص محیط زیست را فراهم آورد. براساس گزارش برانتلند، مجمع عمومی سازمان ملل، کنفرانس ریو را در سال ۱۹۹۲ با حضور بیش از ۱۷۰ کشور، شش سازمان تخصصی سازمان مللمتحد، بیش از ۱٤۰۰ نفر نماینده از سازمان های بین المللی غیردولتی و حدود ۹۰۰۰ روزنامه نگار از سراسر جهان برگزار میکند. حاصل کار کنفرانس ریو، تدوین و تصویب ۵ سند مهم است که در این میان بخصوص اعلامیه محیط زیست و توسعه و برنامه عمل معروف به دستور کار ۲۱ بسیار برجسته میباشد. اصل ٤ اعلامیه، حفاظت از محیط زیست را به عنوان جزء تفکیکناپذیر توسعه تلقی میکند. اعلامیه ضمن تأکید بر رابطه انسان و طبیعت، انسانها را موضوع اصلی هر گونه توسعه میداند. فصل ۸ اعلامیه با تأکید بر ارتباط توسعه و محیط زیست، به سیاستگذاری و برنامه ریزی و مدیریت مشترک محیط زیست و توسعه می پردازد (وکیل، ۱۳۸۳: ۱۰۵)

حاکمیت محیطی باید به ارزش هایی مانند شفافیت، پاسخگویی، مشارکت عمومی در تصمیم گیری و آزادی انجمن پایبند باشد. اینها ارزش‌هایی هستند که در اجرا و اجرای قوانین اساسی محیط‌زیست ضروری هستند، زیرا تضمین می‌کنند که شهروندان آگاه و درگیر فرآیندهای تصمیم‌گیری فوق‌الذکر هستند و توانایی دفاع مؤثر برای حفاظت از محیط‌زیست را دارند

حاکمیت محیطی باید شامل یک عنصر اجتماعی نیز باشد. آرزوی ایجاد جامعه ای مبتنی بر عدالت اجتماعی به وضوح در قانون اساسی آفریقای جنوبی پیش بینی شده است. مقدمه خاطرنشان می کند که هدف قانون اساسی «ترمیم شکاف های گذشته و ایجاد جامعه ای مبتنی بر ارزش های دموکراتیک، عدالت اجتماعی و حقوق اساسی بشر» است (تاکید نویسنده). با در نظر گرفتن این نکته که «مشکلات زیست‌محیطی هم از نظر علل و آثارشان، مشکلات

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

اجتماعی هستند» و این که تأثیرات تخریب محیط‌زیست توسط افرادی که قبلاً نیز در معرض آسیب‌های اجتماعی-اقتصادی هستند، به شدت احساس می‌شود حکومت های زیست محیطی باید پاسخ به نگرانی های برابری و عدالت باشد، به ویژه در میان اختلافات عمیق اجتماعی و اقتصادی که در جامعه آفریقای جنوبی باقی بماند(Bray E, 2005)

این مفهوم از عدالت زیست محیطی برای اولین بار از طریق قانون ملی مدیریت محیط زیست به طور قانونی به رسمیت شناخته شد و در قوانین آفریقای جنوبی گنجانده . عدالت زیست‌محیطی باید به گونه‌ای دنبال شود که اثرات نامطلوب زیست‌محیطی به گونه‌ای توزیع نشود که تبعیض ناعادلانه علیه هر فرد، به‌ویژه افراد آسیب‌پذیر و محروم ایجاد شود.

حکمرانی تابعی از مدیریت دولتی است که به این صورت تعریف شده است استفاده از تئوری‌ها و فرآیندهای مدیریتی، سیاسی و حقوقی برای اجرای دستورات قانونی، اجرایی و قضایی دولت برای تأمین وظایف نظارتی و خدماتی برای کل جامعه یا برای برخی از بخش‌های آن (www.scielo.org.za/scielo.php, 2009)

همچنین به عنوان کلیه فرآیندها، سازمان ها و افراد (که در سمت ها و نقش های رسمی عمل می‌کنند) که با اجرای قوانین و سایر اقدامات سیاستی اتخاذ شده توسط قوه مقننه یا مجریه و تفسیر دادگاه ها مرتبط هستند، توصیف شده است اساساً شامل فرآیند تصمیم گیری می شود، یعنی تصمیمات مربوط به فرآیندهای مدیریتی، سیاسی و قانونی، و امتیازات و اختیارات را اعطا می کند. حکمرانی خوب به نحوه اتخاذ، اجرا و اجرای این تصمیمات بستگی دارد.

حاکمیت محیط زیست و توسعه پایدار:

اندیشه حمایت از حقوق بشر نه فقط در تفکر نوین کشورهای مختلف و سرزمینهای گوناگون بلکه در عرصه بین المللی نیز بعنوان یک امر پذیرفته و نهادینه شده است. فرهنگ حقوق بشری از پیروزی انقلاب فرانسه به بعد به طور تدریجی بعدی جهانی یافت و در اندیشه ها و سرزمین های مختلف رسوخ پیدا کرد. اما در عرصه نهادهای بین المللی و حتی حقوق بین الملل از اواسط قرن نوزدهم به بعد این مفهوم مورد توجه مجامع و نهادهای بین المللی قرار گرفت و در نهایت در میانه قرن بیستم به یک اندیشه پایه ای و ارزش رفتاری مبدل شد.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

توجه جدی به مفهوم حقوق بشر در عرصه بین المللی از قرن نوزدهم نمودهای عینی یافت(سلیمی، ۱۳۷۹: ۵۷)

تأثیر هم زمان سه دسته از عوامل در فرآیند نظم اقتصادی جهان از اوایل دهه ۱۹۸۰ منجر به پیدایش رویکرد نگرش نوین به فرایند توسعه گردید که بر مبنای توجه محوری به انسان و حفظ محیط زیست و جلوگیری از تخریب آن تعریف میشود این عوامل عبارتند از:

۱- نتایج بد اجرای سیاستهای اقتصادی جهانی از قبیل سیاست تعدیل ساختاری که خود برای مقابله

با بحران اقتصادی جهانی در دهه ۱۹۸۰ تدوین شده بود و در آن آشکارا زمینه های اجتماعی، فرهنگی

و سیاسی حاکم بود وضعیت ملتهای در حال توسعه نادیده گرفته میشد.

۲-افزایش بیوقفه فقر، گرسنگی، ناامنی و نابرابری در جهان به رغم بیش از نیم قرن کوششهای

برنامهریزی شده در راستای رشد اقتصادی و توسعه.

۳-تخریب نگرانکننده محیطزیست و منابع طبیعی که در نتیجه بهرهبرداری نادرست از دستاوردهای

تکنولوژیکی، ابعادی مهارناپذیر و نابودکننده پیدا کرده است.

نتیجه نهایی این عوامل جلب توجه ناگهانی و همگانی صاحب نظران و برنامه ریزان توسعه، اقتصاددانان، جامعه شناسان و سیاستمداران به سه موضوع محوری یعنی انسان، برابری و محیط زیست از اواخر دهه ۱۹۸۰ است(زاهدی، ۱۳۸۲: ۱۱٤) توسعه اجتماعی با دلالت بر این امر که نیازهای اساسی بشر همانند دسترسی به آموزش، خدمات بهداشتی، غذا، مسکن، شغل و توزیع عادلانه درآمدها، از طریق تحقق حقوق بشر تأمین می گردد،یکی از محورهای نیل به توسعه پایدار است. توسعه اجتماعی با تمرکز بر بحث دموکراسی و تلاش در جهت ترویج آن، مشارکت عام در تعیین خط مشیها و نیز ایجاد بستری مناسب جهت ظهور حکومتهای پاسخگو و مسئول را خواهد داشت.

در توسعه اجتماعی، تفویض قدرت طبقات پائین جامعه و بسط میزان انتفاع آن از منابع موجود در جهت رفع زیانهای زندگی و تغییر شیوه های زیستی، مورد توجه کامل قرار دارد.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

همچنین دقت ویژهای به برخورد منصفانه با زنان، کودکان، گروههای بومی، افراد ناتوان و کلیه افرادی که در برابر حمله فقر آسیب پذیرتر هستند مبذول میگردد.

توسعه اجتماعی، توسعه اقتصادی را تقویت میکند و برعکس و هر دوی این مفاهیم برای تحقق کامل و همه جانبه به یکدیگر وابسته اند (طالبی پور، ۱۳۸۵: ٦۹)در دهه های اخیر پیشرفت های علمی، آسیب پذیری محیط زیست را در برابر فعالیت های بی رویه و غیرعقلائی انسان آشکار ساخت و درک جدیدی از همبستگی بینالمللی بوجود آورد. ارتباط تنگاتنگ محیط زیست و توسعه، مفهوم توسعه پایدار را بوجود آورد.

برخلاف حق توسعه و حق صلح، حق معطوف به محیطزیست سالم و پاک جذابیت اولیه اش را از دست نداده است. اصل اول اعلامیه استکهلم با این عبارت شروع می شود «هر انسانی از حقوق بنیادی آزادی، تساوی و شرایط متناسب زندگی در محیط مناسبی برخوردار است که برای او حیات با کرامت و رفاه را فراهم می آورد»

اعلامیه ریو راجع به میحطزیست و توسعه، ١٤ ژوئن ۱۹۹۲ در خصوص چگونگی رابطه بین نوع بشر با محیطزیست، رهیافت محتاطانهتری را اتخاذ کرده و این گونه بیان داشته که «انسان ها به داشتن زندگی سالم و پر بار هماهنگ با طبیعت، مستحق تلقی میگردند». اعلامیه همچنین تکالیف دولتها در حمایت از محیط زیست طبیعی را مورد تأکید قرار میدهد(شمسایی، ۱۳۸۵: ۱۲).

تحقق حق برخورداری از محیط زیست سالم بعنوان حق بشری در گرو برنامههای توسعه پایدار است. در مقابل تحقق حق توسعه پایدار بدون دستیابی به حق به میحطزیست سالم و حق توسعه امکانپذیر نیست. بدین ترتیب می توان گفت، هر نسل برای تأمین منافع و رفاه خود میبایست از منابع طبیعی و محیط زیست به نحوی استفاده کند که سبب تضعیف توانائیهای نسلهای آینده در دستیابی به نیازهایشان نگردد(سوئلی، ٢٠٠٤: ٣٨٤) حق محیط زیست را باید به حق حفاظت از محیط زیست تعبیر نمود. در اینجا حفاظت به معنی حمایت در مقابل تخریب و بهبود در برخی موارد است(ارجمند، ۱۳۸۰: ٤٤٠)

یک فرآیند مدیریتی که توسط موسسات و افراد در بخش دولتی و خصوصی برای تنظیم کلی فعالیت های انسانی و اثرات فعالیت های انسانی بر کل محیط زیست (شامل کلیه رسانه های محیطی و فرآیندها و شرایط بیولوژیکی، شیمیایی، زیبایی شناختی و اجتماعی-اقتصادی)

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

اجرا می شود. سطوح بین المللی، منطقه ای، ملی و محلی؛ با استفاده از نهادها، فرآیندها و مکانیسم‌های رسمی و غیررسمی که در قانون تعبیه شده و توسط آن الزامی شده است، به‌منظور ارتقای منافع حال و آینده انسان‌ها در محیط زیست.

برای اینکه بتوانیم اندازه گیری کنیم که آیا حاکمیت محیطی توسعه پایدار را در نظر می گیرد یا نه، باید مفهوم توسعه پایدار را به طور کامل درک کرد. بنابراین، بخش بعدی مفهوم توسعه پایدار را بررسی می کند و به طور خاص بر منشأ و توسعه این مفهوم و همچنین ارزش هنجاری آن تمرکز می کند.

شامل استفاده پایدار از منابع طبیعی، پیگیری عدالت در استفاده و تخصیص منابع طبیعی، و ادغام حفاظت از محیط زیست و توسعه اقتصادی است. این عناصر تلاش می کنند مفهومی را که ممکن است به عنوان گریزان و غیرعملی تلقی شود وجود عینی ببخشند، عمدتاً به این دلیل که این مفهوم شامل ملاحظات رقابتی یا انگیزه های هنجاری است. که این موارد حکمرانی خوب برای محیط زیست را فراهم میکند. (LA Feris, 2010: 6-9)

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

نتیجه گیری:

حاکمیت محیطی جهانی (GEG) مجموعه ای از سازمان ها، ابزارهای سیاست گذاری، مکانیسم های تامین مالی، قوانین، رویه ها و هنجارهایی است که فرآیندهای حفاظت از محیط زیست جهانی را تنظیم می کند. از زمانی که مسائل زیست محیطی در اوایل دهه ۱۹۷۰ وارد دستور کار بین المللی شد، سیاست ها و سیاست های زیست محیطی جهانی به سرعت در حال توسعه هستند. توسعه پایدار توسعه ای است که نیازهای زمان حال را برآورده می کند، بدون اینکه توانایی نسل های آینده برای برآوردن نیازهای خود را به خطر بیندازد . هدف پایداری زیست محیطی حفظ منابع طبیعی و توسعه منابع انرژی جایگزین و در عین حال کاهش آلودگی و آسیب به محیط زیست است ابزار های حکمرانی مانند قوانین و سیاست هایی که به توسعه پایدار نیاز دارند

بسیاری از پروژه هایی که ریشه در پایداری زیست محیطی دارند، شامل کاشت مجدد جنگل ها، حفظ تالاب ها و حفاظت از مناطق طبیعی از برداشت منابع است. بزرگترین انتقاد به طرح های پایداری زیست محیطی این است که اولویت های آنها می تواند با نیازهای یک جامعه صنعتی رو به رشد در تضاد باشد.

توسعه پایدار عبارت است از رویه توسعه زمین و پروژه های ساختمانی به گونه ای که از طریق ایجاد مدل های خودکفایی کارآمد از انرژی، تأثیر آنها بر محیط زیست را کاهش دهد. این می‌تواند به شکل نصب پنل‌های خورشیدی یا ژنراتورهای بادی در سایت‌های کارخانه، استفاده از تکنیک‌های گرمایش زمین گرمایی یا حتی مشارکت در قراردادهای کلاهک و تجاری باشد. بزرگترین انتقاد به توسعه پایدار این است که در حال حاضر به اندازه کافی برای حفظ محیط زیست انجام نمی شود و بر این باور است که آسیب های وارد شده در یک منطقه از جهان را می توان با ایجاد حفاظت از محیط زیست در منطقه دیگر متعادل کرد . در زمینه محیط زیست، «دولت‌ها، مطابق با منشور ملل متحد و اصول حقوق بین‌الملل، حق حاکمیت دارند که از منابع خود مطابق با سیاست‌های زیست‌محیطی و توسعه‌ای خود بهره‌برداری کنند و این مسئولیت را تضمین کنند که فعالیت‌ها در صلاحیت یا کنترل آنها به محیط زیست سایر کشورها یا مناطق فراتر از محدوده صلاحیت ملی آسیب وارد نمی کند

حاکمیت محیطی موضوع نوشته‌های علمی متعددی بوده است و این مفهوم در حال

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

حاضر به طور محکم هم در بین‌المللی تثبیت شده است و قوانین داخلی. با این حال، تصمیمات زیست محیطی مدیران به طور مداوم به چالش کشیده می شود، که نشان می دهد تصمیمات آنها همیشه به حکمرانی زیست محیطی خوب منجر نمی شود. ما به طور فزاینده ای شاهد مخالفت با تصمیمات مربوط به پروژه ها یا فعالیت هایی هستیم که ممکن است بر محیط زیست تأثیر بگذارد

حکمرانی خوب زیست محیطی برای دستیابی به توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست ضروری است. این ابزار مهمی برای کاهش تنش ها در داخل و بین کشورها در استفاده از منابع طبیعی است، بنابراین به ایجاد اعتماد و اطمینان در همه سطوح و در نتیجه تقویت امنیت کمک می کند. هدف سازمان امنیت و همکاری اروپا با ترویج حکمرانی خوب محیطی، حمایت از کشورهای شرکت کننده در تقویت مقامات ملی و توانمندسازی جامعه مدنی است.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

منابع:

-امیر ارجمند، اردشیر، ۱۳۸۱ ، مجموعه اسناد بین المللی حقوق بشر، جلد اول، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

-ثابتی، عرفان. ۱۳۸۰. پسامدرنیسم و بحران زیست محیطی (ترجمه). انتشارات نشر چشمه.

-دبیری، مینو. ۱۳۷۵. آلودگی محیط زیست (هوا، آب، خاک، صوت). نشر اتحاد.

-زاهدی، محمدجواد، ۱۳۸۲ ، توسعه و نابرابری، جلد اول، چاپ اول، تهران، انتشارات مازیار.

-سلیمی، حسن، ۱۳۷۹ ، فرهنگ گرایی، جهانی شدن و حقوق بشر، جلد اول، چاپ دوم، تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.

-شمسایی، محمد، ۱۳۸۵ ، حقوق بینالملل اقتصادی و اصل توسعه پایدار، مجله پژوهش حقوق و سیاست، شماره ۱۹.

-طالبی پور، شیما، ۱۳۸۵ ، آموزش حقوق بشر و حق بر توسعه پایدار، تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی.

-کدخدایی، عباسعلی، زرنشان، شهرام(۱۳۹۲)، تحول رویکرد «رویه قضایی» بین المللی در فرایند شناسایی قواعد حقوق بین الملل عرفی، نشریه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۳، شماره ۱.

-عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۹۲)، قواعد فقه، بخش خصوصی، تهران، انتشارات سمت، چاپ چهارم.

-وکیل، امیر ساعد، عسکری، پوریا، ۱۳۸۳ ، نسل سوم حقوق بشر حقوق همبستگی، تهران، انتشارات مجد

-یوسف‌وند، محمد (۱۳۸۶)، تعریف محیط‌زیست و اقسام آن، تهران، بی‌نا.

Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area (Helsinki Convention)(2009): https://helcom-fi.translate.goog/about-us/convention/?_x_tr_s

https://www-planetarysecurityinitiative-org(2018).translate.goog/news/how-could-

https://www-nato-int.translate.goog/docu/pr/2019/p07-137e.html?_x_tr_sl=en

Bray W "Un-cooperative governance fuelling unsustainable development" 2009 South African Journal of Environmental Law and Policy 3-22 , http://www.scielo.org.za/scielo.php?script

LA Feris(2010), The role of good environmental governance in the sustainable development of South Africa,Associate Professor, Faculty of Law, University of Cape Town, Potchefstroom Electronic Law Journal (PELJ)

Bray E "Legal Perspectives on Global Environmental Governance" 2005 Journal of Contemporary Roman-Dutch Law 357 .

https://www-unep-org.translate(2020).goog/explore-topics/environmental-governance/about-environmental-governance/environmental-governanc

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]

به این مقاله این‌گونه ارجاع دهید: DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۱۰۰۳۱۰

فقیه حبیبی، علی (۱۳۹۹)، «حکمرانی مطلوب زیست محیطی و توسعه پایدار» فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، س۱۰، ش۳، پاییز ۹۹، صص ۳۱۳-۲۹۷.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-11]